

Dana MAREŠOVÁ, *Káva, čaj a čokoláda v každodenní kultuře raně novověkých šlechtických sídel v českých zemích*, České Budějovice 2015, Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, diplomová práce, 179 s.

Posudek oponenta diplomové práce

Výzkum inventářů raně novověkých šlechtických sídel patří k tradičním tématům domácí historiografie, což ostatně Dana Marešová dokládá v úvodní kapitole, v níž se pokusila shrnout základní literaturu, zhodnotit dochovanou pramennou základnu a naznačit vlastní metodologická východiska. Autorka se však ve svém bádání nezajímala o všechny soudobé inventární záznamy, ale pouze o ty, které se nějakým způsobem dotýkaly konzumace kávy, čaje a čokolády. Jestliže si ve své diplomové práci zvolila problematiku mimoevropských vlivů na každodenní kulturu a život urozených jedinců ve středoevropském prostoru na prahu novověku, lze výběr jejího tématu považovat za vědecky velmi závažný. Česká historická věda prozatím zmiňovanému tématu věnovala jen marginální pozornost (V. Bůžek, K. Černý, V. Prchal). Své pojednání vystavěla na výzkumu 83 zámeckých inventářů, které se v časovém horizontu od poloviny 17. do konce 18. století dochovaly v pozůstatostech Althannů, Buquoyů, Černínů, Eggenberků, Harrachů, Nosticů, Questenberků, Schwarzenberků, Valdštejnů, Windischgrätzů, Žerotínů. Na tomto místě je třeba vyzdvihnout mimořádnou píli autorky, neboť se v heuristické fázi svého výzkumu musela vypořádat s neobyčejně velkým množstvím jazykově i paleograficky náročných pramenů. Co do rozsahu často zahrnovaly více než 100 stran.

V šesti rozsáhlých kapitolách se autorka postupně věnuje fenoménu šíření exotických nápojů do Evropy a nástinu typologie rezidenční sítě raně novověké šlechty v českých a rakouských zemích. Za jádro práce považují kapitoly čtyři až sedm (s. 59-129). V těchto oddílech se autorka zabývá topografií šlechtických sídel. Na základě studia inventářů se snaží konkretizovat, v jakých prostorách rezidence se nacházely předměty spjaté s konzumací výše uvedených exotických nápojů. V tomto případě nešlo pouze o čajové, čokoládové a kávové servisy, ale také o předměty, v nichž se nápoje vařily, s jejichž pomocí se dochucovaly (např. cukřenky), na kterých se servírovaly (např. stoly), a vůbec o celkové vybavení leckdy zvláště vyhrazených prostor, v nichž se připravovaly (konzumovaly). Následuje oddíl, jenž se věnuje nástinu pestré škály materiálů, z kterých se vyráběly (keramika, stříbro, dřevo, jaspis, mušlovina, cín, měď, mosaz, plech, železo). Stranou pozornosti autorka neponechává ani analýzu vybavenosti šlechtických domácností předměty souvisejícími s konzumací

exotických nápojů na základě jejich sociální stratifikace (knížata, hrabata, svobodní páni). Své pojednání zakončuje sondou, v níž se na příkladu inventáře Černínského paláce v Praze z roku 1733 pokouší naznačit reprezentační strategie Černínů prostřednictvím zmiňovaných "exotických" předmětů a jejich odraz v myšlenkovém světě raně novověkého šlechtice.

Připomínky k předložené práci jsou věcného i koncepčního charakteru. První se týká uvedené/použité literatury, s níž autorka pracovala. Ta je v některých ohledech, dle mého názoru, zastaralá a do jisté míry nereflektuje současné směřování historické vědy. To se například projevuje u naznačených badatelských tendencí o výzkumu raně novověké šlechty z českých zemí v domácí historiografii po roce 1989 (s. 10-13). Zde autorka vycházela především z prací V. Bůžka a J. Pánka z konce devadesátých let 20. století. Ovšem v posledním desetiletí učinilo bádání o nejurrozenější vrstvě raně novověké společnosti výrazný krok vpřed. Proto by nebylo od věci přihlídnout k novějším pojednáním, která vyšla v posledních několika letech (T. Knoz - J. Dvořák, *Šlechta v proměnách věků*, Brno 2011, či práce V. Bůžka, V. Grubhoffera a L. Jana v časopise *Bohemia* 54, 2014, s. 271-318). Stejný problém se týká také jednotlivých šlechtických rodů a relevantní literatury k výzkumu hmotné kultury jejich rezidencí (např. práce k inventářům ditrichštejnských rezidencí z pera V. Richtera, studie autora posudku ke questenberské domácnosti v časopise *Západní Morava* 9, 2005, s. 50-70 a další), dále dílčích otázek, kterým se autorka věnuje na stránkách své studie (např. práce k rekatolizaci šlechty od J. Míkulce po roce 2003 - pozn. 132, Janu Bedřichovi z Valdštejna - zcela opomíjí studie J. M. Havlíka, a mnohé jiné), rezidenčních strategií šlechty z českých zemí v 17. a 18. století (zde autorka využívá výhradně studie P. Matěje a částečně J. Kubeše, kteří se věnovali šlechtě, jež dlouhodobě nepobývala u císařského dvora a působila na zemské úrovni, a zcela opomíjí práce o šlechtických rodech, jejichž příslušníci pravidelně pronikali do nejvyšších dvorských úřadů a jen výjimečně opouštěli Vídeň - M. Hengerer, J. Ivanega, R. Smíšek, J. Kubeš), a takto by se dalo pokračovat, téma po tématu, kterých se ve své práci dotkla.

Ačkoliv se autorka snažila, co do rozsahu, maximalisticky sledovat nesmírně širokou problematiku a uvést veškerou dostupnou literaturu k dílčím otázkám raně novověké šlechty z českých zemí, právě tento pohled v konečném důsledku velmi uškodil celkovému dojmu. Přestože v úvodním přehledu bádání o konzumaci exotických pochutin a neevropských vlivech na každodenní život urozené společnosti nejen ve střední Evropě autorka shrnula především německy psanou literaturu na zmiňované téma (což samo o sobě dalece přesahuje rámec diplomové práce), ve svém analytickém výkladu však s těmito pracemi nijak dále

nepracovala. Proto se okamžitě nabízí otázka, zda citované práce skutečně prostudovala a neuvedla je jen "pro forma".

Také mi zde chybí kapitola, která by nějakým způsobem zhodnotila vývoj vlastnictví předmětů, jež se nějakým způsobem pojily s pitím exotických nápojů v časovém horizontu od poloviny 17. do konce 18. století - období přibližně 150 roků, které se autorka ve své práci snažila postihnout. Je na první pohled zřejmé, že ve druhé polovině 17. věku se zmiňované předměty ve šlechtických domácnostech vyskytovaly, vzhledem k jejich omezené dostupnosti, v mnohem menším měřítku, než tomu bylo o 100 let později. S tím se pojí také proměna vnímání konzumace těchto nápojů ve zmiňovaném období. Pohled urozených jedinců konce 17. století rozhodně nebyl stejný, jako v následujícím století, kdy se vlastnictví těchto předmětů stalo naprosto běžné (samostatné téma pak představuje konzumace zmiňovaných nápojů ve šlechtických salonech 18. věku). Zde by nebylo od věci zevrubněji pracovat s prací Norberta Eliase *O procesu civilizace* (autorka se práce jen letmo dotkla na s. 115). Právě absence zmiňované kapitoly přispěla k některým historickým zkreslením a omylům, o nichž je pojednáno níže.

Další připomínky se týkají některých vývodů, k nimž autorka pojednání dospěla. Jednoznačně lze souhlasit s tezí, že se v případě osobní či rodové reprezentace hraběcí rody nejen zemí Koruny české snažily přiblížit knížecím rodům (např. s. 112). Ovšem konstatování, že "*některé hraběcí je [knížecí rody] i předčily ve vlastnictví zkoumaného nádobí*" (s. 114-115), považuji za příliš nadnesené a nijak nepodložené. Autorka se ve svých výzkumech zabývala pouze jedním palácem šlechty z českých zemí v metropoli habsburského soustátí (palácem knížat ze Schwarzenberku), v nichž šlechtické rody logicky kvůli zvýšeným nárokům na reprezentaci soustředily nejluxusnější předměty (ne)každodenní potřeby. V případě dalších knížecích rodů (Ditrichštejové, Eggenberkové) věnovala pozornost pouze jejich hlavním venkovským rezidencím. Analýza inventářů schwarzenberského paláce ve Vídni však jasně ukázala, že co do množství exotických předmětů městské paláce v Praze a hlavní venkovské rezidence hraběcích rodů nemohly ani zdaleka konkurovat schwarzenberskému paláci ve Vídni. Jak vypadalo hmotné vybavení vídeňského paláce Ditrichštejnů, případně jiného knížecího rodu, autorka nikde nenaznačila (u Eggenberků je třeba přihlídnout k tomu, že poslední mužský potomek rodu zemřel roku 1717 - v období, kdy výše zmiňované předměty teprve začaly pronikat do střeoevropských šlechtických domácností). Navíc je v tomto případě také třeba zohlednit chronologické hledisko a nesrovnávat inventáře ze 17. století a například druhé půle 18. věku.

S rezidenční sítí souvisí ještě jedna připomínka. Autorka na s. 103 píše: "*Pokud šlechtic ve své hlavní rezidenci trávil většinu roku, tak potřeboval k popíjení kávy, čaje a čokolády nádobí především tam. [...] Jinak tomu bylo na jejich vedlejších sídlech, kde se v podstatě ukládalo nevyužívané, nereprezentativní nádobí.*" V případě podobných příkrých soudů bych byl rovněž velmi opatrný. To, že dochované inventáře vedlejších rezidencí tyto předměty nezmiňují, neznamená, že se tam při příležitostných pobytech urozených jedinců nevyskytovaly. Naopak! Naprostou většinu předmětů každodenní potřeby, včetně čajových, kávových a čokoládových servisů, si totiž přivázeli s sebou (srov. s. 103-104, 114). Tuto skutečnost je pak třeba také zohlednit při výkladu. Podobně bych se vyvaroval konstatování, že se ve šlechtických domácnostech nenacházel téměř žádný porcelán z manufaktur v Míšni a Sévres. Podle mého názoru se tam nacházel, ovšem inventarizační komise tuto skutečnost nezaznamenala (otázkou je, zda její členové vůbec dokázali poznat, odkud jednotlivé kusy porcelánu pocházely). K vyvrácení, či naopak potvrzení této teze by však bylo nutné prostudovat další dochované prameny, zejména účetní materiál.

Dále je třeba upozornit (pouze výběrově) na některé faktografické nejasnosti či omyly autorky. Jestliže se zabývá inventářem dcery Jana Adama z Questenberku, měla by znát její správné jméno. Hraběti z Questenberku se sice roku 1717 narodila Marie Františka Kristina, ovšem zemřela krátce po svém narození. V autorkou zmiňovaném případě však šlo o Marii Karolínu z Questenberku, ne o Marii Františku Kristinu (s. 71, 122). Také neobstojí konstatování autorky, že "*jeho [Questenberkova] dcerka zemřela velice mladá, proto neměla čas a ani prostor se nějakým způsobem, natož vystavováním předmětů k pití kávy, čaje a čokolády, reprezentovat*" (s. 122). Marie Karolína ten čas měla. Narodila se roku 1712 a zemřela v roce 1750, přičemž se v průběhu svého života stihla provdat za císařského generála Preisgotta z Kufsteinu. To samé se týká také osobnosti Jana Adolfa ze Schwarzenberku, který podle autorky vlastnil vídeňský palác v letech 1702 a 1705 (s. 118). Jan Adolf ze Schwarzenberku skonal již v roce 1683. Urozenou vdovu Maxmiliánu Marii Forgatschovou rozhodně nelze považovat za příslušnici nejnižší vrstvy společnosti (s. 113). Nedůsledně postupuje rovněž v psaní rodových jmen šlechticů a šlechticů (Ferdinand Josef z Ditrichštejna, Jan Adolf ze Schwarzenberku, Jan Adam z Questenberku × Marie Kristina Questenberková, Eleonora Harrachová, Marie Anna Schwarzenberková).

Také nerozumím souvětí: "*Prozkoumány byly inventáře jak venkovských, tak městských paláců, a to knížecích, hraběcích a panských rodů*" (s. 8, totéž pak autorka zopakovala na s. 102). Autorka nepovažuje knížata a hrabata za členy panského stavu? Stejně tak nevím, co si představit pod kočíci džbány na čaj, které se nacházely ve

schwarzenberské domácnosti (s. 75)? Dále neobstojí tvrzení autorky, že některé předměty ke konzumaci exotických nápojů, vyrobené ze dřeva, nebyly tak reprezentativní, protože tento materiál byl snadno dostupný (s. 96). A co předměty zhotovené z exotického a v Evropě hůře dostupného dřeva, jako byl například eben (ostatně tuto skutečnost autorka potvrzuje hned na následující straně, kde hovoří o "indiánském dřevu"), případně umělecky zpracované předměty ze dřeva (například lakované, vykládané a jinak zdobené).

Přestože se předložená práce vyznačuje přesnou větnou skladbou a shoduje se s pravopisnou normou současného českého jazyka (až na několik překlepů a syntaktických chyb - s. 5, 11, 19, 28, 67, 70, 84), což v případě současných kvalifikačních prací není příliš časté, určité výhrady směřuji také k jazykové a stylistické stránce pojednání. To se vyznačuje nejednotnou volbou slovesného času (jde především o Závěr), častým nefunkčním opakováním slov a mnohdy dlouhými "barokními" souvětími, jež znesnadňují pochopení výkladu. Mnohem závažnější problém však představuje poněkud uvolněnější přístup autorky předloženého pojednání k leckdy doslovnému přebírání některých pasáží z prací jiných historiků, aniž by byl v poznámkovém aparátu odcitován zdroj, z kterého konkrétní pasáž převzala. Někdy je tam jen uveden odkaz na zahraniční literaturu, z níž vycházel necitovaný autor, což v žádném případě nestačí, neboť doslovně necitoval, ale parafrázoval poznatky z jiné práce (např. s. 128, 134). Výhrady mám také k soupisu vydaných pramenů na závěr práce. Autorka do této skupiny prací rovněž zahrнула některé soudobé tisky a přehledovou studii J. Kubeše o barokní šlechtě v českých zemích (tato skutečnost opět vyvolává pochyby o tom, zda si autorka skutečně prošla zmiňovanou studií).

Uvedené připomínky slouží především jako možné podněty pro autorku. Zvolené téma dokázala uchopit po stránce heuristické mimořádně náročným způsobem. Ve svém výkladu se však nevyvarovala určitých historických zkreslení či věcných omylů. Mnohé z nich byly dány skutečností, že pracovala jen s jedním typem pramenů. Předložená práce je výsledkem samostatného badatelského úsilí a obrovské péle a představuje velmi dobrý základ pro další interpretačně zaměřená pojednání. Proto diplomovou práci Dany Marešové doporučuji k obhajobě a navrhuji ji klasifikovat ještě stupněm **výborně**.

Borovany 14. 1. 2016

PhDr. Rostislav Šmíšek, Ph.D.

